

Олександра СТАСЮК (Львів)

НЕВІДОМИЙ НАРИС ПІДПІЛЬНИЦІ ОУН З КИЇВЩИНИ ЛЮДМИЛИ ФОЇ (М. ПЕРЕЛЕСНИК)

Сьогодні у розпорядженні дослідників українського національно-визвольного руху 1940-х – 1950-х рр. знаходиться величезний масив документів, який дає можливість об'єктивно оцінити характер, завдання та масштаби цього явища. Окрім офіційних документів націоналістичного підпілля (накази, звіти, інструкції, розпорядження тощо), велике зацікавлення науковців викликають щоденники повстанців, записники, “грипси”, спогади, біографічні оповідання, які містять інформацію про автора, приватні характеристики провідного складу організації та рядових бійців, суб'єктивні роздуми про значення та перспективи боротьби, описи побуту повстанців, тобто дають можливість відтворити характер епохи, пізнати людину в історії. Значна частина вказаних джерел опублікована¹. До матеріалів цього гатунку слід віднести також нарис “Життя і турботи громадянина УРСР” (інша назва – “Репортаж про поїздку у Східну Україну”)² відомої діячки ОУН-УПА, письменниці Людмили Адамівни Фої, авторки збірок оповідань “Його спадкоємці” (1949), “Над Дніпром” (1949), “Остання світлина” (1949),

¹ Хрін С. Крізь сміх заліза: Спогади-хроніка 1944–45. – Мюнхен, 1952; Спомини чотогого Островерха: Хроніка тактичних відтинків УПА: “Лемко” і “Маківка” 1944–1948. – Мюнхен, 1953; Макара В. Бойові друзі: Збірка спогадів з дій ОУН (1929–1945). – Торонто, 1980. – Т. 1; Савчин М. Тисяча доріг: спомини // Літопис УПА / Ред. П. Потічний. – Торонто, 1995; Галаса В. Наше життя і боротьба: Спогади. – Львів, 2005; Генерал Роман Шухевич – “Тарас Чупринка” – Головний командир УПА // Літопис УПА / Ред. П. Потічний. – Торонто; Львів, 2006; Іцук О., Ніколаєва Н. Життя, діяльність та загибель референта пропаганди Карпатського крайового проводу ОУН Михайла Дяченка – “Марка Босслава” в світлі документів Галузевого державного архіву Служби безпеки України // Український визвольний рух. – Львів, 2007. – Зб. № 9. – С. 5–44; Онишко Л. Катерина Зарицька в українському національно-визвольному русі. – Торонто; Львів, 2007; Мороз В. З листування членів Проводу ОУН (листопад 1944 – травень 1945) // Український визвольний рух. – Львів, 2007. – Зб. № 10. – С. 34–52; Іцук О., Ніколаєва Н. Спогади охоронця Романа Шухевича Михайла Зайця // Там само. – С. 53–90; Ремесло повстанця: Зб. праць підполковника УПА Фрасуляка – “Хмеля” / Ред. і упор. Р. Забілий. – Львів, 2007; Іцук О., Іванченко В. Життєвий шлях Галини Голояд – “Марти Гай”. – Торонто; Львів, 2010 та ін.

² Галузевий державний архів СБУ в м. Києві. – Ф. 13. – Спр. 376. – Т. 32. – Арк. 208–216 (Л. Ф. [Фоя Л.] Життя і турботи громадянина УРСР. – 1945. – 18 жовт.).

“Повстанча торба” (1949), “Вірка” (1951), Шкільні товариші” (1951), нарис “Молодь східних українських земель у боротьбі за Українську Самостійну Соборну Державу”, які вона підписувала літературним псевдонімом “М. Перелесник”.

Людмила Фоя народилася 3 вересня 1923 р. в с. Топори Ружинського району на Житомирщині у сім’ї службовця. З листопада 1941 р. мешкала в Києві, де вивчала медицину в Київському медичному інституті. Не провчилася й року, як цей навчальний заклад було закрито, і в жовтні 1942 р. вона була зарахована студенткою Київського сільськогосподарського інституту. Перебуваючи на студентській лаві, Людмила знайомиться з ідеями українського націоналізму та вступає до лав ОУН бандерівського відлामу, веде пропагандистську роботу серед молоді, розповсюджує націоналістичну літературу, підтримує зв’язки із підпіллям на північноукраїнських землях (ПЗУЗ). 10 лютого 1944 р. її заарештовує НКДБ та змушує до співпраці. Людмила Фоя виходить на волю як агент радянських спецслужб під псевдонімом “Апрельская” та стає членом легендованого НКДБ Київського проводу ОУН(б), маючи за завдання виявлення та знищення справжніх провідників націоналістичного підпілля. Однак, потрапивши на Волинь, дівчина розповідає про свою агентурну службу керівникові СБ ОУН(б) на ПЗУЗ Миколі Козаку (Смок) і висловлює бажання боротися у лавах УПА. Ставши подвійним агентом, Людмила Фоя посприяла розсекреченню Київського легендованого проводу ОУН та арешту силами СБ ОУН(б) його керівника Михайла Захаржевського (Таран). Після розконспірації перед органами МДБ працює у пропагандивних структурах підпілля, пише нариси та оповідання, редагує журнал “Молодий революціонер” – видання Крайового проводу ОУН(б) на ПЗУЗ. Загинула 19 липня 1950 р. у Невірківському лісі Межиріцького (тепер Корецького) району Рівненської області у перестрілці з групою МДБ.

Непросту долю підпільниці з Київщини, котра, будучи заарештована радянськими спецслужбами, зважилася затягти агентурну гру з працівниками НКДБ та зірвала їхні плани стосовно ліквідації крайових провідників ОУН (б) на ПЗУЗ, описано Володимиром Іванченком у книжці: “Квітка у червоному пеклі: життєвий шлях Людмили Фої” (Торонто; Львів, 2009. – 126 с.). Для написання книжки дослідник використав величезну кількість матеріалів Галузевого державного архіву СБУ м. Києва, у тому числі й літературні твори письменниці, однак про вищезазначений нарис Л. Фої він згадує як про втрачений. На щастя, стосовно цього документа правдивою виявилася теза про те, що рукописи не горять – його вдалося відшукати у тому ж Галузевому державному архіві Служби безпеки України м. Києва.

“Репортаж про поїздку у Східну Україну” є важливим, хоч і наскрізь суб’єктивним джерелом для вивчення соціально-політичних, культурних, психологічних та побутових аспектів повоєнного життя в Україні. Він написаний у формі організаційного звіту про поїздку до Києва, яку Л. Фоя відбула у вересні 1945 р. за завданням керівників підпілля. Вдало обраний публіцистичний стиль викладу матеріалу надає нарисові документально-

Невідомий нарис підпільниці ОУН з Київщини...

інформативного характеру, а водночас дає авторці змогу широко висловлювати свої думки та емоції. Письменниця змальовує громадсько-політичне та культурне життя столиці, відтворює морально-психологічний стан населення під радянською окупацією, наводить численні випадки незадоволення громадян панівним режимом, яскраво описує характерні побутові сцени. Цікавими є її роздуми на підставі побаченого та почутого в дорозі до столиці та в самому Києві з приводу поведінки представників різних соціальних прошарків населення та сприйняття ними радянської дійсності, а також відмінностей у ментальності між західними та східними українцями. Простежуючи зміни у світогляді східноукраїнської молоді, яка під впливом учасників Похідних груп ОУН почала масово навертатися до націоналістичних ідеалів, Людмила Фоя широко використовує автобіографічний матеріал, надаючи окремим епізодам твору характеру сповіді. Це чи не найцікавіша частина оповіді, яка передає моральну і психологічну складність стану подвійної свідомості радянської людини.

“Репортаж...”, безперечно, був задуманий авторкою як пропагандивний матеріал, на що вказує інтерпретація подій відповідно до засад боротьби ОУН-УПА, певна емоційність викладу, а також зумисна згадка про провідника легендарного, створеного за наказом НКДБ, Київського проводу ОУН “Тарана” (М. Захаржевського), якого Л. Фоя, незважаючи на низку негативних характеристик, все ж називає “чесною людиною” та пише про свої наміри пов’язати його з організацією на ПЗУЗ. На момент написання нарису “Таран” уже був заарештований службою СБ ОУН, однак підпільники продовжували вести гру з НКДБ від його імені, тож в разі потрапляння нарису в руки ворога ці рядки мали переконати радянську сторону в тому, що в підпіллі сприймають легендарний провід за справжню структуру ОУН і повністю довіряють їхньому агенту.

Віднайдений варіант тексту є чернеткою, оскільки містить велику кількість граматичних та стилістичних помилок, рясніє русизмами та друкарськими помилками (деякі з них нами виправлено). Наразі невідомо, чи існує відредагований примірник нарису Л. Фої і чи був він друкований окремою брошурою та розповсюджений у підпіллі. Так само невідомо, яка із двох назв нарису є усталеною авторкою, а яка робочою.

Документом є 12 сторінок досить акуратного машинописного тексту без назви. На авторство Людмили Фої вказують ініціали “Л. Ф.” в кінці тексту, авторський стиль, ідентичний іншим друкованим творам письменниці, а також хронологія подій. На останній сторінці також вказано дату написання нарису – 18 жовтня 1945 р. Гадаємо, що документ зацікавить як науковців, так і пересічного читача, а особливо киян, що цікавляться історією рідного міста.

Документ друкується вперше. Текст передруковано зі збереженням граматичних та мовних особливостей оригіналу з незначним втручанням у пунктуацію. Скорочення розкрито у квадратних дужках.

ДОКУМЕНТ

**Життя і турботи громадянина УРСР
(Репортаж про поїздку у Східну Україну)**

Потяг “Брест–Київ”, рівномірно постукуючи колесами, йшов на Схід. Віддаль між Брестом і Києвом з кожною хвилиною зменшувалась. Я їду в останньому вагоні “Луцьк–Київ” прямого сполучення, який причепили до Брестського потягу лише в Ковлі. Мимоволі прислуховуєшся у розмови пасажирів і стаєш учасником цієї розмови, як звичайно в потязі. В вагоні їдуть військові, партійці та командуючі службовці. До цього вагону не так-то легко потрапити – потрібно мати крім перепустки та командировки ще й броню на місце у вагоні.

Ківерці. Станція невеличка, але рух досить поживлений. Сюди й туди бродять на пероні пасажири, що не мають “броні” в київський вагон, але мають потребу їхати до Києва. Це спекулянти, про яких з погордою говорять ті, що їдуть в вагоні. Чим усі ці, різні райкоми, парткоми кращі від тих “спекулянтів”. Так само, як і “спекулянти” кожен з них везе добрий пакунок продуктів, переважно муки, який мають намір продати в Києві в 3-4 рази дорожче, ніж купили в Луцьку. Різниця тільки хіба та, що спекулянти в вагоні мають можливість везти муки далеко більше ніж ті, що бродять біля вагона, бо не приходиться їм (тим що в вагоні) ні пересідати декілька раз з потягу в потяг, ні боятися ревізії міліції в своїх валізах. Перевірка документів буває, як в вагоні, так і поза вагоном, але останнім часом вона далеко ослабла. Більше міліція цікавиться продуктами, які часом можна конфіскувати, як заборонені до перевезки і [задля] ліквідації спекулянтства.

Ковель здивує людину, яка вперше потрапила сюди після війни. Десятки сотень людей з терпінням, на яке здібні лише ті, які перебувають довший час в дорозі, зазнали багато горя і з невідомістю дивляться в майбутнє, чекають можливості добратися до рідного куточка. Цей людський потік напрямок тримає переважно на Схід. З усіх районів Німеччини повертаються бранці додому. Лозунги на стінах Ковельської станції радо та привітливо вітають їх. Але тільки лозунги. Про відношення до тих, що повертаються з Німеччини, можна довідатись, прислухаючись до розмови в Луцькому вагоні. Тут їдуть представники влади та установ, а тому їх думка є думкою керуючого ядра СРСР. З погордою, ненавистю, крізь яку проглядає боязнь, говорять різні “коми” про тих, що вертаються на батьківщину. На їх думку, до Німеччини їхали всі добровільно, а тому вони “ізмєннікі родіні”, антисоветський елемент.

Зі мною в купе їде жінка керівника якоїсь Луцької парторганізації, також партійка. Їде до Києва формально в командировку, а фактично везе добрий мішок муки, частину якої, як вона сама висловилась, має продати, а частину залишити синові, який вчиться в Київському Медінституті. Зараз її син разом з іншими студентами перебуває на с/г роботах десь у Сквирському районі. Щоб я було не подумала, що її син працює разом з колгоспниками, вона поправляє, що син її тільки керує роботою. До війни 1941 р. ця особа була членом Верховної Ради УРСР. В Ковлі, спостерігаючи рух тих, що повертаються з Німеччини, вона сказала: “Що ж, хай їдуть до місця, звідкіля їхали до Німеччини. Там легше буде з ними розібратися. Не довго прийдесться їм бути в рідному місці – інше місце для них уже готове. Хай побувають ще там, де я цілих три роки мучилась” (має на думці Казахстан, де була в евакуації).

Невідомий нарис підпільниці ОУН з Київщини...

Полковник, який разом з своїм ординарцем їде в нашому вагоні також з Німеччини, оповідає, що багато дівчат мали бажання залишитися в Німеччині на постійне життя, але їм не дозволили. Він розповідає про справжнє життя в Німеччині, розповідає так, як він сприйняв його. В його розповіді відсутня фальш “муки і страждань” німецького народу за часів Гітлера. Розповідає про міста, але більше його захоплює село, село не з російськими хатками і кривими вуличками, а німецьке село з його механізацією і електрифікацією. Він сам не сподівався побачити Німеччину такою, якою побачив. Бійці і командири питань: “Чому в нас цього немає?” – ставили полковника в дуже безвихідне положення. Свою розповідь про Німеччину полковник закінчив тим, що за все своє життя він не жив так добре, як в Німеччині, де майже два місяці був господарем в одному пруському маєтку. Ми розговорилися пізніше з цим полковником. Він оповів мені, що родом з Проскурова, українець. Деякий час вчився в Київському Медінституті, але був змушений залишити цей інститут і закінчити Політехнічний. Його прізвище Бутевич. Під його керівництвом було репатрійовано з Мюнхена частину музею Української Академії Наук, який вивезли німці з Києва.

Крім тих, що повертаються з Німеччини, в Ковлі чекають вирішення своєї судьби переселенці з-за Буга, українці, які змушені були залишити свої рідні хати, землю, що належало їм з дідів-прадідів. Довгі дні та тижні чекають вони під дощем, спекою, холодом та вітром, щоб замість їхньої привітливої хати та господарства їм дали хоч який-небудь притулок та стріху над головою. Не тільки в Ковлі переселенці чекають ласки та притулку, а на кожній більшій чи меншій станції аж до Олевська ви побачите їх, холодних та напівголодних. Далі на Схід їх не видно, бо не настільки вони ще задурені, щоб їхати в колгоспи. Тут, в Зах[ідних] обл[астях,] вони ще надіються замість одібраної від них землі отримати будь-який клапчик та працювати на ньому.

Демобілізовані червоноармійці старших років, що їдуть з Німеччини додому, розпитують про життя на селі, місті, з надією почути щось хороше. Від них найкраще можна довідатись правду про Захід. Один присадкуватий, з маленькими живими очима, родом з Курської області, висловив свій жаль, що не все з Німеччини можна забрати з собою додому.

Ковель залишився позаду. Пасажири вже більш-менш познайомились між собою, розговорилися. Ось в сусідньому купе йде жвава суперечка між одною дівчиною з Ківерець, що працює на залізниці в буфеті, та військовим. Дівчина фактами доказує військовому невихованість советських офіцерів і навіть обмеженість. Військовий до деякої міри погоджується з нею, але пояснює це тим, що багато офіцерів висунулись і заслужили звання офіцера своїми подвигами під час цієї війни. Це викликає іронічну усмішку на обличчі дівчини. На її думку, таку людину треба нагородити, але не давати їй звання офіцера і цим самим компрометувати це звання. Військовий доказує досконалість знань та кругозору советської людини, що має середню та вищу освіту. На його думку, тільки в ССРСР цінять та рахуються з фахом людини. Від цих слів краска обурення виступає на обличчі людини в солдатській формі, що сидить поруч. Це мешканець м. Луцька Білецький, росіянин. Прикладом свого особистого життя він доказує безгрунтовність слів військового. Білецький має вищу освіту. Він рахує, що його фах, фах кресляра є одним із найбільш потрібних у військовій справі, але замість того, щоб дати йому роботу у цьому напрямку, йому дали автомат в руки і направили на передову лінію. В зв'язку з поганим станом

здоров'я пізніше перевели в запасову частину, яка знаходиться під Смоленськом, для нагляду за полоненими німцями. Останнім часом декого перевели в Харківську обл[ась], але Білецький залишився в Смоленську, бо він з Волині. Так йому в штабі і сказали. На питання чому, йому не дали відповіді.

Зі мною починає розмову “емігра[н]т з Біробіджана”. Це місцевий жид з Володимира-Волинського. Цікавиться, чому я нічого не везу для продажу в Київ. Його дивує, як може людина пропускати нагоду щось заробити. Він вже довгий час працює в торговельній системі. Тепер, коли повернувся з Середньої Азії, де був в евакуації з 1941 р. по 1944 р., займає один з керівних постів торгової системи Володимира-Волинського. Він має добре забезпечення, але залишатися в ССРСР після закінчення війни не має ніякого бажання. При першій можливості хоче виїхати до Америки.

Уважно придивившись до людей, що їдуть в вагоні, можна помітити дві групи – “западники” і “восточники”, які відрізняються не так мовою і оджею, як темою розмови. Якийсь невидимий мотузок пов'язує між собою одних та других. Це люди різного політичного виховання, а тому і поглядів. Не дивно, що під час суперечок правда переважно на стороні “западників”. Вони мали змогу бачити інше життя і порівнювати з теперішнім. Партійці та тиловики також різко відрізняються від фронтовиків, які свою думку висловлюють далеко вільніше і ближче до правди, ніж перші, які бачили захід, інше життя.

Смеркає. Легаю на свою лавку і намагаюсь ні про що не думати, але мимоволі аналізуєш те, що чув хвилиною перед цим. Відчуваю, що ті, з якими виросла і які під час шкільних років виховували мене, якісь далекі та чужі. Виявляється нестримне бажання зробити щось неприємне, принизити оту “бувшу депутатку Верховної Ради”. Це тому, що під час розмови вона не висловить ні однієї своєї думки, своїх міркувань. Все чужі слова, десь чуті або просто заучені.

Стараюсь дати сама собі відповідь на питання, що відділило мене від них, зробило далекими, чужими і навіть ворожими. Згадується дитинство, шкільні роки та юнацтво, згадуються самі світлі та радісні та самі тяжкі і ганебні хвилини життя. Якби зараз, відчуваю тепло ласкавих маминих рук та очей на собі. Це вона нам – малюкам, що тільки знялися на ноги, довгими зимовими вечорами оповідала казки, в яких фігурували люди сильні, вільні та хоробрі. Пізніше читала нам “Кобзаря”. Мама розказала нам, що книжку цю написав отой дідусь, портрет якого висів на стіні в золотій оправі. Багато, дуже багато чого я не розуміла. Не розуміла також, чому тато, якому я прочитала свій нововивчений віршик із Шевченкового “І мертвим, і живим” від слів “доборолася Україна до самого краю, гірше ката* свої діти її розпинають”, заплакав. Не знала, чому користувалася я таким успіхом, коли говорила на сцені в селі Топорах, де жила моя бабушка. Мені тоді минуло лише два роки. Я тільки знала, що треба мені любити цього вусатого дядю, що на стіні. Та й любила я його більше за вуса, що були такі, як і в тата. Дитинство відійшло. Забулося. Школа цілком забрала мою увагу, заволоділа мною. В третім класі нам сказали надіти всім червоні краватки – ми піонери. Я проплакала цілий день, бо з мене зняли керівництво класної сандружини, а назначили головою піонеррайону, що я рахувала пониженням. Час пішов. Ми росли. Піонерські збори біля багаття, співи, гри зацікавили мене, як і всіх інших. Часом тільки надокучали довгі лекції з життя

* Так у тексті. У Т. Шевченка – “гірше ляха”. – О. С.

Невідомий нарис підпільниці ОУН з Київщини...

Леніна-Сталіна і інших вождів, але й вони зробили своє. Прикладом Павлика Морозова нас вчили до всього прислухатися та придивлятися. І ми скрізь, на кожному кроці, в кожній незнайомій людині бачили “контрреволюціонера”. Часом я навіть шкодувала, що в мене вдома ніхто не виступає відкрито проти ССРСР. Тяжкий матеріальний стан вдома пояснювала тим, що батьки мої не вміють жити. Але всі мої друзі і товариші не жили краще за мене. Часом старші розповідали нам про заможне життя до революції. Ми не вірили їм, бо нас в школі вчили не вірити своїм батькам, рахувати все казкою, вигадкою.

Батько не мав часу приділяти уваги вихованню дітей, бо вічно був в праці в командировках. Мати бачила, що діти, а особливо я, весь час відбиваються від дому. Робляться чужими якимись та далекими. Пробувала ще повернути мене до себе. Розповідала про 1918 р., роботу “Просвіти”. Це цікавило мене, але я старалася побороти в собі цю цікавість, бо все, що не було зв’язане з революцією 1917 р., рахувала ворожим. Це був результат шкільного виховання. Школа займала майже весь мій час. Так як саме навчання вдавалося легко, вдома я читала все без розбору. Після Достоевського читала Грінченка, а після Толстого Винниченка, Купрін змінювався з Джек-Лондоном, а цей з Тургенєвим. Дома мені забороняли деякі книжки – я їх читала в школі. Найбільш здивувало мене, що й в школі забороняли багато книжок читати, навіть не забороняли, а конфіскували. Вчитель мови Потапенко забрав в 5 класі твори Стороженка і тут же на моїх очах спалив. Таку ж саме долю мала книжка Чарської та Олесея. Це дуже негативно вплинуло на мене та моїх подруг. Ми вирішили покинути школу та дім і шукати місця на землі, де можна читати все та робити, як нам забажається. Нас було чотири: я, Сікорська Тося, Частіліна Галя та П. Ніна. Не зважаючи на те, що я була організатором втечі разом з Ч[астіліною] Г[алею], я не поїхала, мені стало шкода мами. Всі інші поїхали, але через 24 години були повернені додому.

В старших класах школи я зацікавилась ідеєю комунізму як ідеєю самою справедливою. Здавалося, що на світі немає більше міцної, непереможної та справедливої країни. Про закордон мала дуже обмежене поняття. Сприймала все так, як подавалось в газетах і пророблялось на лекціях. Перше питання, над яким я і мої ровесники зупинилися – була війна з Фінляндією. Ряд незрозумілих питань виникло в наших головах. Яке ми маємо право забирати від Фінляндії територію, потрібну для укріплення нашої країни? Це ж буде вже загарбництво, а не справедливість. Чому Карелія має відійти від Фінляндії? Яке має право уряд ССРСР розпоряджатися карельцями, як якимись підлеглими їм рабами? За що в результаті гинуть та замерзають у Фінляндії тисячі наших земляків, близьких та знайомих? На ці питання нам ніхто не давав відповіді. Коли звертались до якогось вчителя чи комсорга, він радив нам прочитати газету, і на цьому справа скінчилася.

Не менше здивована приїзд[ом] Ріббентропа в Москву. Ми відчули, що щось ми не так розуміємо, як треба, що сьогоднішня дійсність противорічить тому, що вчили нас вчора. Нас вчили ненавидіти фашизм вчора, а сьогодні вчать вважати його нашими друзями. Події в Бессарабії і Польщі вже менше нас дивували. З Польщі тисячі полонених везли в Росію. Це були перші люди з-за кордону, яких прийшлося нам бачити. Приходилось говорити з ними. Між ними були українці, які розповідали про життя в панській Польщі, що було для нас казкою. Вступаючи до комсомолу у 1940 р., я вже не була настільки захопана в ідею комунізму, як десь в 1937–38 рр., але аж до приходу німців все ж вірила в непереможність ССРСР і її справедливу політику.

Пам'ятаю день 14 серпня 1941 р. В цей день я і побачила вперше німців. Щось здушило за горло, і сльози самі полилися з очей. Невисокий кремезний німець підійшов до мене. Плачеш? За рускім салдат плачиш, – сказав він, ламаючи, російською мовою. – Не нада плачиш. Німецькій салдат лучше рускій салдат. – Не розумів цей німець, що я не за салдатом плачу, а плачу я за тим, що рухнула віра в непереможність ССРСР, позолочена оправа зійшла і фальш показав своє справжнє обличчя. Для чого стільки часу укріпляли оборону, говорили про непереможність, що все рухнуло за якийсь один місяць? В радіо і газетах кричали, що фашизм показав своє справжнє лице. Для чого ж тоді було називати їх друзями? Влада помилилася. Як можна після такої помилки вірити взагалі цій владі? Тисячі червоноармійців здавалося в полон. Обірвані і опухлі з голоду, деякі вертали з полону. На питання, чому вони здавалися в полон – відповідали, що їм все рівно, де загинути з голоду, в німців чи ССРСР. Не мали за що воювати, а тому й не воювали. В кінці серпня 1941 р. я вперше зустрілася з людиною, що дала мені читати літературу ОУН.

Не зважаючи на те, що ґрунт для сприйняття нової ідеї у мене був уже до деякої міри підготовлений, я не зразу сприйняла її. Багато залежало від носія її, який виявився антипатичним типом, що більше думав про самозабезпечення, ніж про правильне роз'яснювання ідеї. Деякі питання взявся мені пояснювати батько. В багатьох випадках я не погоджувалася з ним. Він вірив в те, що німці принесуть Україні волю, що протирічило моєму розумінню справи і ображало моє я. Чому має хтось принести мені добро? А що ж я? Хотілося самій працювати і добиватись справедливості. З часом прийшла нагода. Я вступаю до медінституту, де через студента Коляду нав'язую зв'язок з організацією. Мала тоді неповних вісімнадцять літ. Вік, під час якого формується світогляд людини і найбільший вплив має оточення. Мала досить літератури, яка відкрила мені очі на багато питань, які я раніше розуміла не так, як потрібно було. Ні одно питання, яке турбувало мене, не залишилося нероз'ясненим. Люди, які в цей час оточували мене, роз'яснювали все не зрозуміле мені не формально, щоб відчепитися, а вкладаючи в роз'яснення частину своєї душі – самих себе.

Револьюційна праця цілком захопила мене. Хотілося багато говорити з тими, з ким я виросла і які залишилися такими сліпими, якими я була вчора. Хотілося поділитися з ними новоздобутими знаннями. Праця, яку мені довелося виконувати, все здавалася мені замалою. Хотілося так працювати, щоб не було ні хвилинки вільного часу.

В самому розцвіті, навіть не розцвіті, а бруньці моєї роботи в ОУН одне горе за другим падало на наші голови. Це було літо 1942 р. Не встигли отямитися після смерті сл[аветної] п[ам'яті] Дмитра-Мирона, як арешти вирвали з наших рядів багато кращих людей. Зв'язки на деякий час розгубилися. Медінститут закритися. Я залишаю дім, в якому після арешту моєї сестри залишатися було небезпечно, та переходжу в Сільськогосподарський інститут, де знаходжу ще кількох своїх однодумців. З часом ми знаходимо зв'язок і продовжуємо працю. Ні разу не виникла навіть думка про якусь там покору чи заспокоєння. Не могла уявити себе одірваною від організації. Це було моє життя, частина мене самої. Відчувала, що мені бракує знань. Хотілося вчитися, вчитися і працювати. Рахувала, що в Західній Україні зможу скоріше навчитися того, що мені потрібно, а тому літом 1943 р. їду до Луцька, який майже нічого нового не дав мені в моєму розвитку.

Повертаюся до Києва, де відчуваю міцний ґрунт для своєї організаційної роботи. Осінь 1943. Повна бадьорості, енергії, роботи. З насолодою відчуваєш, що й твоя частинка справи вкладає в спільну справу, бачучи результат своєї роботи. Але якась

Невідомий нарис підпільниці ОУН з Київщини...

невидима сила знову тягне на Захід, до людей, які вперше відкрили очі на правду, які скерували мій розвиток в потрібному напрямку, і тому на запитання свого провідника др[уга] Чорного, де я маю бажання бути – в Києві чи їхати на Захід, я вирішила бути на Заході. На цей раз моє бажання залишилося лише бажанням – замість Заходу я попала на Білоцерківщину. На мої зауваження, що я ще рахую себе неуком і хочу навчитися розбиратися у всіх питаннях та вміти дати відповідь на любое питання, поставлене мені, мені відповіли, що я настільки маю запасу знань, що можу починати самостійну працю.

Попавши під керівництво “Тарана”, я не тільки що не мала ніякого прогресу, а почала відчувати свій занепад. Багато питань дивувало мене, на які я можу дати відповідь лише тепер, пізнавши справжнє обличчя “Тарана”. Перша вже моя розмова з “Тараном” здивувала і навіть обурила мене. Я привикла до керівництва друга Чорного, людини, що весь час находилась в русі і всім членам не дозволяла сидіти склавши руки. Рух, праця та її результати заохочують ще більше людину. А “Таран”, прийнявши мене досить чемно та привітливо, наказав зачекати 1-2 неділі. Наразі він для мене не має праці. Машинки, на якій я могла друкувати, ще немає в Білій Церкві, її треба привезти з Фастова. Я висловила свою готовість зробити це. І так було до самого кінця перебування в Білій Церкві. Сама хваталась за різні відтинки роботи, які тільки були можливі. А “Таран” сидів склавши руки і все чекав чогось. Ще тоді я ненавиділа цю людину. Розуміла, що ненависть ця не потрібна і навіть шкідлива. Всьому приходить кінець. Так і я на цей раз заявила “Тарану”, що далі в Білій Церкві він сидіти не повинен, і заявила йому відвідати село, хоч би Чупиру, де були свої люди. Він погодився, бо взагалі в усьому зі всіма погоджувався.

На моїх очах мінялися люди, зневірялися. Не можу забути останньої своєї зустрічі з другом Богданом (з Зах[ідних] обл[астей]), який з життєрадісного неначе перемінився в крайного песиміста. Підупав революційний запал у Самченка та П. Розпутнього, що приїхали зі мною з Києва.

Прихід на Білоцерківщину більшовиків, від’їзд “Тарана” до Києва, а потім мій від’їзд, а потім мій арешт пройшли як у сні. Ще до свого арешту в Києві я довідалася про арешт Чорного і інших. Спочатку свого арешту додумувалась, хто міг всипати мене. Чорний? Люба? Володька-рижий? Чи Петро? Фактами в нкгб доказували про свою добру обізнаність з моєю справою. В результаті я стала їхнім співпрацівником. Це не був ідейний перехід на їхню сторону, а тільки жадова життя і то не так особистого, як рідні. 1944 р. був найтяжчим роком мого життя. Мені здавалося, що риска під моїм життям підкреслена і я більше не живу. Ще тяжчим було те, що приходилось маскувати дело, щоб не знали про мій арешт. Не було з ким поділитися, поговорити. Щось зупиняло мене бути щирою з “Тараном”. Найтяжчим було те, що замість ненависті серед членів, які залишилися, я зустрічала любов. Орлов (з нкгб) назвав якусь Ковальську прізвищем Литвин, проговорився. Цю особу в організації знали як Литвин. Я догадалася, що між нами є ще хтось, подібний мені, і тому намагалася подати до нкгб точні відомості.

Найбільше тяжко було тоді, коли доходили до нас чутки від друзів, що були за ґратами і залишилися про мене самої найкращої думки. В найбільш вразливі хвилини хотіла покінчити самогубством. В двадцять років життя загубило для мене ціну і стало цілком байдужим. На світі мене тримало лише те, що я заслужила на таку моральну муку і сама не маю права перервати її.

На Захід по завданню нкгб їхала з радістю. Чекала на зовсім іншу розв’язку справи. Коли б нічого не запитали про мою співпрацю з нкгб, я повернула б до Києва

і продовжала б свою ганебну ролю, бо в мене згасла б остання надія в Організацію. Хіба можна рахувати підпільну Організацію серйозною, коли до її рядів входили б всі, кому цього забажається? Коли вона набуває ролю якогось проїжджого дому? Мене запитали – я відповіла, навіть без ніяких передумов, я відповіла б зразу так, як і тепер. Була рада, що мене хтось покарає, а не самій прийдеться карати себе.

Коли справа розв'язалася не так, як я сподівалася, думка про самогубство не залишала мене аж до того часу, пока я не довідалася, що в цій підлій комедії, вірніше трагедії, я грала тільки одну з другорядних ролей. А тому, їдучи вперше до Києва, я була певна, що це моя остання подорож в житті. “Таран” – це чесна людина. Його я пов'яжу з Організацією і зможу спокійно відійти од життя. Вибирати між одними і другими не мала ніякого наміру. Но не можна було порівняти відношення до людини тут і там. Не зважаючи на те, що сюди я приїхала з самим[и] ганебними намірами, мене зустріли тепло та привітливо. Замість ненависти та погорди, на яку я заслужила, я на кожному кроці заслужила дружню підтримку, що дуже вразило мене. А що я бачила там? На кожному кроці зустрічала не щирість, а фальш. В відношенню до мене вони намагалися бути щирими та довірливими, але справжнє обличчя було видно навіть крізь маску лицемірства. На моє запитання про “Рудого” Темельзон сказав “Да есть где-то в Луцку, шляється с нквд” – сказав більше, ніж хотів. Слова ці були повні погорди та зневаги до такого “Рудого”. Чому ж до мене вони мали ставитися краще, ніж до “Рудого”. Хіба лише тому, що “Рудого” вже використали, і він вже їм більше не потрібний, а на мене покладають ще деякі надії.

Тепер, їдучи вдруге до Києва, одне питання найбільше турбувало мене – питання повернутися назад та нерозконспірування. Часом думка зупинилась над тим, що буде далі. Віра в Ідею Самостійності повернула до життя, заставила розум більше інтензивно працювати. Що буде далі? Байдуже, тільки б повірили в мою щирість, тільки б зрозуміли мене друзі так як треба, тільки б довірили яку-будь роботу на користь Організації. Вірити мені після того, як я уже раз заломалася, зрадила народові? Питання, чим я можу виправдати себе перед Організацією, а одночасно і перед Народом, осталося для мене не розв'язаним.

Рідним і близьким шумом каштанів зустрів мене Київ. Здавалося, нічого не змінилось. Київ був таким, яким я привикла його бачити ще з дитинства: так само рівномірно, зупиняючи свій біг на перехрестках, снували колони авт, так само по вулицях плив людський потік, в який хотілося влитися і пливти разом з ним в невідому даль. Але на цей раз київська атмосфера гнітила мене, гнала від себе. Відчувалося самотність, самотність на все місто майже з мільоновим населенням. Знала, що серед киян найшлися б тисячі теплих і щирих сердець, що вігукнулися б на бій мого серця, але вони настільки перейнялися жорстокою дійсністю, замаскувалися, що не зразу відшукати їх тепер. Багато з них вже замерзло, скостиніло, зневірилось в щось нове, краще, зневірилось в свою Перемогу – Перемогу Народу. Треба вогню, палкого слова, щирості та теплоти відношень, щоб розігріти їх, привести до життя, до самостійного розумового мислення та вільного вислову своєї справжньої думки. Треба фактів, фактів киянам. У слово вони зневірилися. Не один вже раз приходили з словом, заохочували їх до відвертості, щоб на завтра за цю саму відвертість потрапити до гестапо чи нквд. Навіть дома чи серед найблищих друзів не побачиш щирості, не почувш відвертості. Краще з вами будуть говорити про те, що хліб на базарі по 3 крб за один кілограм, що 200 крб один кілограм масла, що картопля по 7–8 крб за кілограм, що сало по 250 крб, що цукор по 20 крб шклянка, що молоко по 15–20 крб одна літра, ніж про взаємовідношення між Англією і ССРСР. Хоч людина, з якою ви

Невідомий нарис підпільниці ОУН з Київщини...

заведете розмову, буде мати вищу освіту і з базаром, здається, не має нічого спільного. Та це тільки здається, а щоденно ви можете зустріти на розі вулиці Львівської і Обсерваторної лікаря спеціаліста по горловим та вушним хворобам Гіренка, що кілька годин стоїть в черзі за тими 500 грамами хліба, що належаться йому, а потім з “авоською” біжить на Сінний базар купити що-небудь собі в той час, як десятки хворих чекають на допомогу Гіренка. Це не поодинокий випадок, а пересічний. Ось в будинку ч. 14 по Львівській вулиці мешкає декілька працівників Академії Наук УРСР, яких ви також можете побачити в черзі за хлібом, не зважаючи на те, що після роботи науковцям треба відпочити, попрацювати вдома, щоб робота в Академії була більш продуктивною.

Хто б міг подумати, зустрівши на вулиці старенького, низького, круглолидого чоловіка в пальто з протертими ліктями та в черевиках, що “просять каші”, що це професор математики та фізики київського кіноінституту (прізвище забула). В той час, як директор цього інституту москаль Пшетніков ходить одягнений, як перший бюрократ. Самі найкращі кімнати в інституті ремонтуються для Пшетнікова, бо він партієць, бо він москаль, він є представником влади, і що йому до того, в яких умовах живе професура, яка була в Києві під час німецької окупації.

На очах ті, що напівголі повернулися в 1944 р. з евакуації з Сибіру та Казахстану, обростають жиром та перетворюються в носіїв найновіших київських мод. Це ті, на яких тримається уряд – нкгб та партійна верхівка.

Серед сірого людського потоку все частіше можна зустріти людей, одягнених в самі найдорожчі плащі та другі одежі, на яких же ж зразу можна знайти марку берлінської, бухарестської, будапештської чи празької фірми. Це здобутки російської офіцерщини, що безсоромно ограбили Захід. Відносно цього ходять один досить цікавий анекдот:

Вулицею міста йде дві досить добре та багато одягнені жінки. Серед сірої буденної маси військові, що йшли цією вулицею, завважили цих жінок і, порівнявши з ними, словами: “От кралі” – визвали цілий потік обурення зі сторони жінок, який закінчився словами: “Не ми крали, а наші чоловіки крали та нам присилали”.

Відносно зазнайства та недалекості різного російського офіцерства, а зокрема їх жінок, можна привести для приміру ще декілька анекдотів, розповсюджених серед населення Києва:

Одній генеральші, що недавно приїхала до Києва з якогось Ярославля чи Костроми, генерал з Відня прислав піяніно. Довго вона заставляла людей, що принесли це піяніно в її квартиру, возити його по всіх кімнатах, аж поки не вибрала саму маленьку та низьку кімнату, де, на її думку, було найкраще помістити це піяніно. На завваження посторонніх людей, що в цій кімнаті немає резонансу, зарозуміла генеральша відповіла: “На что мне ваш киевский резонанс, если нужно будет, мне муж з-за границы пришлёт самый лучший из самой Европы резонанс”.

Друга подібна генеральша, що була вже за кордоном, вирішила “перещегуляти” всі європейські моди. Десь в Празі чи Букарешті вона бачила, що жінки носять по дві лисиці, і вирішила, що чим більше, тим краще. Прогулюючись якось з генералом по вулиці, вона начепила собі на шию три чи чотири таких лисиць. На неї почали оглядатися як на якусь божевільну. Але зарозуміла і осліплена величиною генеральші жінка не зрозуміла іронічних усмішок, з якими провозжали її, і звернулася до свого генерала: “Мітя! Смотри, какой хурор я произвела на публику”. – На що одержала відповідь генерала: “А я думаю, Глаша, что на публику ты произвела не хурор, а фураж”.

Відвідуючи кіно чи театр, така Глаша чи Маша старається начепити з одержі все, що тільки можна. Щоб похвалитися перед глядачами, що сидять поруч в театрі ще тим, що вона має вдома, вона звертається до чоловіка: “Смотри, вот такую горсетку ти мне привёз из Праги, а такие перчатки из Бухареста, а такие туфли из Берлина, а такое платъё из Вени” – відвертає глядачів від сцени, де почалась увертюра. Жінка, що сиділа поруч, звертає увагу цій Глаші на сцену одним словом “Увертюра”. Зовсім не розуміючи цього слова, Глаша рахує це образою своєї гідності, і як дощ, обсипає ні в чім не винну жінку образливими словами: “Сама ти увертюра і батько твій увертюра і мати увертюра”.

В газетах і радіо кричать про відбудову Хрещатика. Які ж зміни у відбудові Хрещатика помітите ви, проходячи тепер колись найкращою вулицею Києва, так жорстоко зруйнованою тими, що сьогодні його відбудовують? За майже двохрічну відбудову лише встигли розчистити від каміння тротуари і обсадити їх липами. Ні одного фундаменту для будівлі ще не закладено. Все тільки проекти і плани, плани, а діла не видно. Взагалі [як] добре придивитися до відбудовчої роботи як в самому місті, так і поза його межами, можна помітити, що це все тільки рекляма – ніяких відбудовчих робіт тут не ведеться. Щоб далеко не йти за фактами, візьмем проект будовання нового керамічного заводу на станції Ірпінь (18 км на північ від Києва). КОВС-у (Київське Окружне Воєнне Стрілецьство) ще в 1944 р. затвердило план будовання цього заводу, назначило керуючий штат робітників, і на цьому справа зупинилась. Є всі можливості для будовання цього заводу, але немає основного – наказу. А у відбудові міста треба перш за все відбудувати керамічну промисловість. Більше 40% житлової площі знищено війною, а тому житлове питання дуже загострене. Кияни можуть розповісти вам десятки прикладів, коли із-за помешкань віддавали в руки нкгб, скидали з третього і вище поверхів, вбивали. Ще досить свіжою в пам’яті киян є історія, що трапилась в Києві на Деміївці (Сталінці) в перших числах вересня 1945 р. Ця історія дає не тільки яскраву картину житлового питання м. Києва, а й нову політичну лінію більшовиків, яка покаже справжнє їхнє лице, лице російських імперіялістів. Житлове питання наразі було тільки прологом, а епілог склався сам по собі. Передаю все так, як чула від Качури, який був очевидцем цієї історії. Після закінчення війни льотчик – двічі герой ССРСР одержав квартиру на Сталінці, яка належала до 1941 р. жидові, що перебував в евакуації десь в Середній Азії. Разом з старою матір’ю тихо і спокійно, не передбачаючи ніякого лиха, жив цей льотчик аж до того часу, аж поки не почалась війна з Японією і жиди, що ще залишилися на Далекому Сході та в Середній Азії, не почали втікати тепер уже не на Схід, а на Захід. В скорому часі приїхав бувший господар квартири і зачав вимагати від льотчика квартиру, що колись належала йому, а в противному разі жид грозив викинути речі льотчика разом з ними на вулицю. Вказуючи на дві золоті зірки та ордена, що він мав, льотчик заявив, що він не має ніякого наміру звільнити квартиру жидові. Хіба жид не бачить, з ким він має розмову? З іронією відповів льотчику жид: “Що мені ці бляшки? Як захочу, завтра буду мати ще більше, ніж маєш ти,” – і провів [зі] зневагою пальцем по орденях льотчика, за що одержав в морду. Не довго думаючи, жид вихватив пістоля (він працював десь в нкгб чи нквд) і застрілив цього героя ССРСР. На звук пострілу вибіг другий льотчик, що жив по сусідстві. Жид не завагався застрілити і цього. Мати героя, дізнавшись, в чому річ, померла від удару серця. Хвилиною прокотилась ця вістка по Сталінці, зі всіх кінців збігався народ. Першими прибігли школярі зі школи. Народ взявся до мордування

Невідомий нарис підпільниці ОУН з Київщини...

жидів. Лише кінна міліція вирвала з пімсти народу напівживого жида. Жидівка була вже мертва. Через два дні (це було приблизно 5-7 вересня) ховали побитих, похорон відбувся на Лук'янівському цвинтарі. За покійниками йшли люди чи не більш як за Ватутіним. По дорозі похорони перетворились у жидівський погром. Потім стало відомо, що цього жида зробили божевільним і відправили на Крим лікуватись, щоб потім засудити.

Аналізуючи цю історію, можна прийти до висновку, що жидівський погром був вміло зорганізований російськими шовіністами, щоб всю ненависть народу спрямувати не в сторону влади, а в сторону жидів, як за царських часів робили чорносотенні банди. Чи дозволив би уряд, коли б це було в його інтересах, щоб похорони відбулися не на Байковому цвинтарі, що був рядом, а в другому кінці міста? Незадоволення проти жидів росте з кожним днем. Народ у всіх своїх злиднях та горі обвинувачує їх.

Найбільш небезпечні й для совітської влади – інваліди війни, які дуже часто виступають проти совітської влади, хоч і виступи їхні є пасивні та в дуже частих випадках направлені знову ж таки проти жидів. Під час свого перебування в Києві на Сінному базарі коло кіно я спостерігала, як двох інвалідів без ніг не взяли до трамваю. Обидва вони їхали на маленьких возочках, обпираючись об брук руками. Сповнені болем, ненавистю і навіть погрозою були їхні слова, направлені по адресі влади, ради якої лишилися здоров'я, та проти жидів. І на Сінному базарі, і на Єврейському, і на Володимирському, і на Подолі можна зустріти 5-6 інвалідів, що просять милостині у людей. Замість обіцяних життєвих вигод інвалідів пустили в старці з торбою.

Приписатися зараз у Києві дуже тяжко, навіть неможливо для тих, хто перебував під німецькою окупацією. Прописка проходить через місце праці та київську міськраду. Зокрема треба мати на прописку дозвіл голови Миськради.

Як Київ, так і всю Правобережну Україну намагаються по можливості звільнити від тих, що перебували під окупантами, як “неблагонадвожних”.

Також на Чернігівщину, Харківщину, Полтавщину та Дніпропетровщину висилають родини, члени яких засуджені чи арештовані органами НКВД та родини б[увших] німецьких поліцаїв та фольксдойчів. Тим, що повертають з Німеччини, також заборонено проживати в Києві, крім того, вони проходять детальну перевірку органів НКГБ. Про це заявив мені Темельзон, який мав намір в скорому часі поговорити з моєю сестрою, що повернула з німецького концтабору. Серед населення Києва трапляються випадки, що наш національно-визвольний рух знаходить підтримку серед людей, які самі по собі далекі від українського національного життя. Так, в розмові зі мною студент київського університету Д. висловив своє зачарування і здивування стійкістю та впевненістю в перемогу наших повстанців, хоч знала про їх дії лише з чуток, які доходять туди, та ворожій літератури, хоч останню, як людина розумово-здібна, трактувала так, як потрібно.

Неодноразове застереження про обережність в Західних обл[астях] України, яке мені давали в потязі під час їзди на Захід в дружній розмові переважно військові, доказує, наскільки вони перестрашені нашим революційним рухом. Не зважаючи на все це, дехто з них вірно трактують собі наших повстанців. Але для цього їм прийшлося переконатися на власній особі, що повстанці не є такі звірі, як про них пишуть в газетах та розповідають на політбесідах.

Майор танкових частин Соколов С. С. розповідав мені, що під час взяття Тарнополя дуже тяжко було їм з харчами. Їхня господарча частина десь відстала, а з сіл

Олександра СТАСЮК

бандерівці не давали змоги брати. Після того як III групи, послані в село за харчами, зникли без сліду, доручають Соколову разом із 50 бійцями йти в село. Дійшли до села добре. Без ніякої перешкоди зібрали потрібні продукти і скот і повертались назад. Град куль з лісу, з яким вони були порівнялись, заставив розбігтись весь товар, який вони гнали, та його бійців. Незчувся Соколов, як попав в полон до бандерівців – три дні він побув в полоні, а потім, не зважаючи на те, що він росіянин, був звільнений. Про повстанців він тепер самої кращої думки. “Коли б мені в мою частину таких веселих та бойових хлопців, – говорив Соколов російською мовою, – я б світ перевернув вверх ногами”. Лише його військові заслуги та національність спасли Соколова від розстрілу, коли він повернувся в свою частину.

В зв'язку з тим, що весь 1944 рік я майже була відірвана від української громадськості Києва, а з травня 1945 р. відвідувала Київ лише два рази, не можу більше нічого конкретного сказати як про громадське життя киян, так і про їх політичний світогляд. –

18 жовтня 1945 року

/-/ Л. Ф.

Галузевий державний архів СБУ в м. Києві. – Ф. 13. – Спр. 376. – Т. 32. – Арк. 208–216. Машинопис, підписаний криптонімом.

Олександра Стасюк (Львів). **Невідомий нарис підпільниці ОУН з Київщини Людмили Фої (М. Перелесник).**

Увазі читача пропонується художньо-публіцистичний нарис “Репортаж про поїздку у Східну Україну” авторства відомої діячки ОУН–УПА Людмили Фої, у якому на основі біографічного матеріалу талановито відтворено суспільно-політичну ситуацію на північних західноукраїнських землях та у повоєнному Києві. У вступній статті подано біографію авторки.

Ключові слова: ОУН, УПА, Київ, підпільна публіцистика, Людмила Фоя.

Александра Стасюк (Львов). **Неизвестный очерк подпольщицы ОУН с Киевщины Людмилы Фои (М. Перелесник).**

Вниманию читателей предлагается художественно-публицистический очерк “Репортаж о поездке в Восточную Украину” авторства известного деятеля ОУН–УПА Людмилы Фои, в котором на основе биографического материала талантливо отображена общественно-политическая ситуация на северных западноукраинских землях и в послевоенном Киеве. Во вступительной статье подана биография автора.

Ключевые слова: ОУН, УПА, Киев, нелегальная публицистика, Людмила Фоя.

Oleksandra Stasiuk (Lviv). **An Unknown Sketch by Liudmyla Foia (M. Perelesnyk), a Member of the Organization of Ukrainian Nationalists (OUN) from the Kyiv Region.**

The author has published an artistic and journalistic essay ‘A Report about the Visit to Eastern Ukraine’ of the famous activist of OUN–UPA Liudmyla Foia. This document is based on biographical material in which the political situation in North-Western Ukraine and postwar Kyiv is reproduced. The introductory article to this source provides Foia’s biography.

Key words: OUN, Ukrainian Insurgent Army (UPA), Kyiv, underground journalism, Liudmyla Foia.